

Тема 11 ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА І ЛІДЕРСТВО

- 1. Поняття і особливості політичних еліт як суб'єктів політики, їх структура й системи відбору.*
- 2. Сутність, зміст, функції політичного лідерства та його типологія.*
- 3. Проблеми становлення політичної еліти та політичного лідерства в Україні.*

6. 1. Поняття і особливості політичних еліт як суб'єктів політики, їх структура й системи відбору

У перекладі із французької «еліта» означає «краще», «добірне». Ідеї поділу суспільства на «вищих» й «нижчих», «аристократію» й «простолюдинів» знаходять своє обґрунтування у творчості Конфуція, Платона, Н. Макіавеллі, Ф. Ніцше й ін. Наприкінці XIX – початку XX ст. з'являються перші концепції еліт, авторами яких були Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельс. На підставі спостереження зареальним поведінням еліти в політичному житті вони створили цілісне подання про роль еліти в суспільстві. Основні положення цієї концепції зводяться до такого:

1. Суспільство закономірно ділиться на правлячу меншість й керовану більшість. В основі цього розподілу лежить природна нерівність людей за наявністю таланту і здібностей, інтелекту і багатства.
2. Еліта являє собою згуртовану групу, що відрізняється винятковими якостями й здібностями, яка усвідомлює свою перевагу над іншими.
3. Розвиток будь-якого суспільства направляється й залежить від політичної еліти.

4. Головне призначення політичної еліти – прийняття найважливіших політичних рішень.

У названих вище вчених були розходження в обґрунтуванні природи політичної нерівності. Наприклад, В. Парето визначав еліту за її вродженими психологічними властивостями і включав до неї тих, хто продемонстрував видатні якості або довів найвищі здатності у своїй сфері діяльності. «Головна ідея терміна «еліта», – підкреслював мислитель, – перевага. У широкому розумінні я маю на увазі під елітою співтовариство таких людей, які якостями розуму, характеру, спритністю, найрізноманітнішими здібностями володіють найвищою мірою».

Відмінне пояснення природи політичної нерівності дав Г. Моска. «Правлячі меншості, – писав він, – утворюються так, що індивіди, з яких вони складаються, відрізняються від мас деякими якостями, що дають їм певні матеріальні, інтелектуальні або навіть моральні переваги; інакше кажучи, вони повинні мати якісь необхідні якості, які надзвичайно цінуються й надають вагу в тім суспільстві, у якому вони живуть».

Очевидно, що якості можуть змінюватися в процесі еволюції людського суспільства. Так, у примітивних суспільствах високо цінувалася військова вдалість. У процесі розвитку цивілізації зростає значення багатство. Г. Моска спочатку розрізняв три якості, що відкривають доступ у політичний клас: військова вдалість, багатство, священство. Однак надалі прогрес людського суспільства пред'являв до політичного класу все нові вимоги. Разом із суспільством змінювався правлячий клас. Пізніше Г. Моска надавав особливого значення наявності в кандидатів наукових знань, уміння застосовувати їх. Розум, талант, освіченість індивіда в сумі обумовлювали його здатність управляти, яка була, на думку Г. Моска, домінуючим критерієм відбору в еліту.

Хоча концепція еліти була сформульована на початку ХХ ст., багато з її положень зберегли свою актуальність і сьогодні. Природно, у міру еволюції

суспільства доступ у політичну еліту усе менше залежав від багатства й знатності, хоча й вони не перестали мати певного значення. Усе більше досягнення лідируючих політичних позицій стало залежати від спеціальної підготовки кандидата, його індивідуальних якостей, підтримки політичних партій і рухів.

Політична еліта – це певна група, прошарок суспільства, що концентрує у своїх руках державну владу й займає командні пости, управляючи суспільством.

Сучасна політична еліта неоднорідна, внутрішньо диференційована й істотно відрізняється залежно від конкретної країни й сформованих соціально- політичних умов. Все це спричиняє складність і різноманіття її класифікацій.

За рівнем компетенції розрізняють національну, регіональну й місцеву еліти.

За місцем у системі влади виділяють правлячу, що безпосередньо володіє державною владою, і опозиційну (контреліта).

За обсягом владних повноважень еліта ділиться на *вищу, середню й адміністративну*.

Вища політична еліта має у своєму складі провідних політичних керівників, їхнє найближче оточення й тих, хто займає вищі пости в законодавчій, виконавчій і судовій владі (безпосереднє оточення президента, прем'єр-міністр, його заступники й провідні міністри, спікер парламенту, керівники депутатських фракцій), чисельно досить обмежене коло людей (100–200 чоловік), що приймають найбільш значимі для суспільства політичні рішення.

Середня політична еліта формується з величезної кількості виборних посадових осіб: парламентаріїв, сенаторів, депутатів, губернаторів, мерів, лідерів різних політичних партій і суспільно-політичних рухів. Середня еліта становить приблизно 5 % дорослого населення.

Адміністративна еліта (бюрократична) – це вищий прошарок державних службовців (чиновництва), які займають високі посади в міністерствах, департаментах й інших органах державного управління. Адміністративна еліта

приєднується до політичної еліти, хоча за організаційній ознаці (апарат влади) її можна виділити в самостійну групу. Соціологічні дослідження бюрократії показують, що це відносно автономний, внутрішньо згуртований прошарок, призначений для виконавської діяльності, однак на справі вододіє великим впливом на політику.

Системи відбору в еліту

Залежність динаміки розвитку суспільства від ефективності політичних рішень, які приймає еліта, вимагає й ретельного відбору осіб для виконання владно-управлінських функцій. У західних країнах політика давно перетворилася в професію, тому процесу підготовки й відбору в еліту приділяється серйозна увага. Найбільш важливі питання при цьому: як і з кого здійснюється відбір, хто його здійснює, яким критеріям повинен відповідати кандидат на керівну посаду?

Існує дві основні системи відбору, рекрутування еліти: гільдій й антрепренерська (підприємницька). У чистому вигляді вони зустрічаються досить рідко. Антрепренерська система більшою мірою характерна для демократичних держав. Система гільдій – для авторитарних і тоталітарних держав, хоча її елементи широко застосовуються й у демократичних державах, особливо в економіці й державно-адміністративній сфері.

Для системи *гільдій* характерні:

- *Закритість*, відбір претендентів на вищі посади в основному з нижчих верств самої еліти; шлях вгору повільний та еволюційний.
- *Наявність високих вимог для зайняття посад*. Це можуть бути вік, стаж роботи, освіта, партійність, національність, характеристика керівництва тощо.
- *Невелике, закрите коло селекторату* (людей, що здійснюють відбір). Як правило, у нього входять лише члени вищого керівного органу або один перший керівник – глава уряду, фірми тощо.

- *Кооптація*, призначення зверху як головний спосіб зайняття керівних посад.
- *Тенденція до відтворення вже існуючого типу еліти*, лідерства і властивих їм типологічних характеристик.

Ця система не передбачає конкурентності між кандидатами, оскільки сама система влади гранично суворо формалізована та ієрархізована. Система гільдій може панувати лише в політизованих суспільствах із частковою чи повною відсутністю громадянського суспільства. Свідченням цьому є номенклатурна система фільтрації, яка утвердилась в тоталітарних режимах. Номенклатура (лат. *nomenclatura* – «розпис імен») – це спосіб посідання керівних постів виключно за ознакою належності до правлячої партії.

Антрепренерська система багато в чому протилежна системі гільдій і характеризується:

- *Відкритістю*, можливістю для представників різних груп претендувати на зайняття лідируючих позицій.
- *Невеликою кількістю формальних вимог* до претендентів.
- *Широким колом селекторату*, що може складатися з всіх виборців країни; високою конкурентністю відбору, гостротою суперництва відповідно до виборчих законів.
- *Першорядною значимістю особистісних якостей*, суспільної активності, умінням захопити привабливими ідеями й програмами.
- *Можливістю досягнення певної пропорційності представлення в еліті* різних соціальних груп населення, політичних партій і рухів.

Обидві системи мають як позитивні, так і негативні сторони. Антрепренерська система більше цінує видатних особистостей. Вона відкрита для молодих лідерів і нововведень. У той же час її певними недоліками є відносно більша ймовірність ризику й непрофесіоналізму в політиці, порівняно слабка

передбачуваність політики, схильність до надмірного захоплення зовнішнім ефектом. У цілому ж, як показує практика, антрепренерська система рекрутування еліт добре пристосована до динамізму сучасного життя.

До сильних сторін системи гільдій відноситься врівноваженість рішень, менший ступінь ризику при їхньому прийнятті, низька ймовірність внутрішніх конфліктів, більша передбачуваність політики. Головні цінності цієї системи – консенсус, професійний досвід, наступність. У той же час системі гільдій властиві бюрократизація, організаційна рутинна, консерватизм.

Сучасні теорії еліт різноманітні. Серед них можна виділити цілий ряд напрямків. Історично склалося так, що першою групою теорій, які не втратили свою значимість і сьогодні, є розглянуті на початку теми концепції *Г. Моски*, *В. Парето* та *Р. Міхельса*. Політологи їх відносять до *макіавеллістської школи*.

Макіавеллістські теорії еліт зазнають критики за перебільшення значення психологічних чинників, антидемократизму і недооцінки ролі й активності мас, недостатньої увагу явищам еволюції суспільства, цинічного ставлення до боротьби за владу.

Перебороти недоліки макіавеллістської школи намагалися представники *ціннісних теорій еліт* (В. Ропке, Ортега-і-Гассет й ін). Вони також вважають еліту головною конструктивною силою суспільства, однак займають більш м'яку позицію стосовно демократії, пристосовуючи елітарну теорію до реального життя сучасних демократичних держав. Різноманітні ціннісні концепції еліт істотно розрізняються за ступенем їхнього аристократизму, ставлення мас, демократії та ін. Водночас їм притаманний і ряд спільних рис, які зводяться до такого.

- Належність до еліти визначається високими якостями і показниками в найбільш важливих для всього суспільства сферах діяльності. Еліта – найцінніший елемент соціальної системи, орієнтований на задоволення її найважливіших потреб.

- Еліта відносно згуртована на здоровій основі виконуваних нею керівних функцій. Це не об'єднання людей, що прагнуть реалізувати свої егоїстичні групові інтереси, а співробітництво осіб, що піклуються насамперед про загальне благо.

- Взаємовідносини між елітою і масою мають характер не стільки політичного або соціального панування, скільки керівництва, що припускає управлінський вплив, оснований на згоді і добровільній слухняності керованих та авторитеті керуючих.

- Формування еліти – не стільки результат озлобленої боротьби за владу, скільки наслідок природного добору суспільством найбільш цінних представників. Тому суспільство повинно прагнути удосконалювати механізм такої селекції, вести пошук раціональної, найбільш результативної еліти у всіх соціальних верствах.

- Елітарність – умова ефективного функціонування будь-якого суспільства. Вона заснована на природному поділі управлінської і виконавчої праці, закономірно впливає з рівності можливостей і не суперечить демократії. Соціальна рівність повинна розумітися як рівність життєвих шансів, а не рівність результатів, соціального статусу. Оскільки люди не рівні фізично, інтелектуально, за своєю життєвою енергією й активністю, то для демократичної держави важливо забезпечити їм приблизно однакові стартові умови. На фініш же вони прийдуть у різний час і з різними результатами.

Ціннісні уявлення про еліту лежать й в основі *концепцій демократичного елітизму*, широко розповсюджених у сучасному світі. Видні представники цього напрямку – Р. Даль, С. М. Ліпсет, Л. Зінгер й інші – виходять із розуміння демократії як конкуренції між потенційними керівниками за довіру й голоси виборців.

Ідею ціннісного трактування еліти розвивають й істотно збагачують концепції *плюралізму еліт* (О. Штаммер, Д. Рісмен, С. Келлер й ін.). Ці концепції

нерідко називають функціональними теоріями еліти. Вони базуються на таких специфічних постулатах:

- Заперечення еліти як єдиної групи, визнання безлічі еліт (професійної, військової, регіональної й т.д.), плюралізм еліт визначається різноманіттям соціальної структури.

- Існування конкуренції еліт, що відбиває економічну й соціальну конкуренцію в суспільстві.

- Розпилення влади в демократичному суспільстві між усілякими групами, які в різних формах здійснюють управління суспільством; самі відносини влади мінливі й навіть ситуативні.

- Розходження між елітою й масами відносні, громадяни можуть входити до складу еліти, брати участь у процесі прийняття рішень. Тому еліти – не головний суб'єкт політики, важливіші – групи інтересів.

Свого роду ідейним антиподом концепціям плюралізму еліт виступають різні *ліволіберальні теорії еліт*, зокрема, *теорія пануючої еліти* (Р. Мілс). Представники даного напрямку теорій еліти виходять із того, що суспільство управляється винятково однією пануючою елітою.

Основні положення цих теорій:

- У реальному житті еліта перебуває на вищому рівні влади й не допускає маси до участі в політиці. Можливості демократичних інститутів (вибори, референдуми тощо) незначні.

- Пануюча еліта займає ключові позиції в державі й на цій основі забезпечує собі владу, багатство й популярність.

- Між елітою й масами велике розходження, подолання якого практично неможливо.

Наявність різних підходів в оцінці місця й ролі політичних еліт у суспільстві свідчить про їхню важливість у науковому й практичному розумінні.

6. 2. Сутність, зміст, функції політичного лідерства та його типологія

Поняття «лідер» походить від англійського «*leader*», що означає ведучий, той, що керує іншими людьми. Зміст даного слова досить точно відображає призначення людини – лідера, її місце й роль у суспільстві, процеси, до яких вона причетна, її функції. З поняттям «лідер» тісно пов'язане інше поняття – «лідерство». Під ним розуміється складний механізм взаємодії лідерів і громадян. Цей механізм припускає, з одного боку, генерування лідером нових ідей, активний і дієвий вплив на людей, управління ними. З іншого боку – готовність людей підкорятися лідерові, йти за ним, брати участь у виконанні поставлених ним завдань.

Політичний лідер – це не просто людина, що управляє політичними процесами, здійснює функції з управління суспільством, політичною організацією або рухом. **Політичний лідер** – це той, хто здатний змінювати хід подій і спрямованість політичних процесів. Тому очевидно, що не кожен прем'єр-міністр, монарх, керівник політичної партії, а тим більше парламентарій, стає політичним лідером. Політичні лідери активізують політичні процеси в суспільстві.

Політичні лідери загальнодержавного, загальнонаціонального масштабу – це державні діячі, керівники великих партій, депутати, лідери суспільно-політичних рухів, ініціатори різного роду громадських об'єднань. Їх характеризує можливість реально впливати на політику: визначати стратегію розвитку суспільства, формувати уряди, контролювати кабінети міністрів.

Політичне лідерство – це механізм і конкретні способи реалізації влади. Політичне лідерство являє собою вищий рівень лідерства, оскільки воно відображує політичні процеси й відносини у вищих структурах влади, фіксує

владні відносини між суб'єктом й об'єктом політики на вершині політичної піраміди. Феномен лідерства намагаються пояснити багато теорій (рис. 6.1).

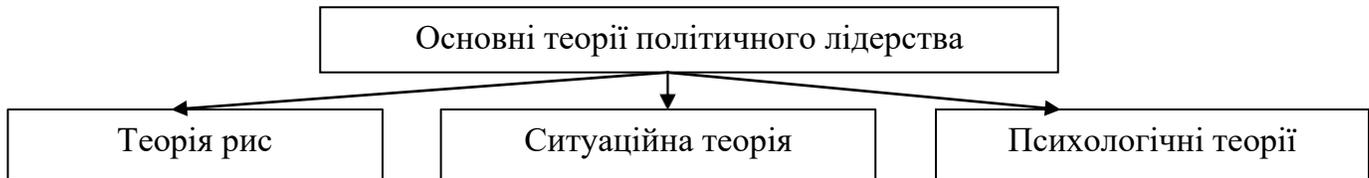

Рис. 6.1. Основні теорії політичного лідерства

Прихильники *теорії рис* розглядають лідера як сукупність його певних психологічних рис, наявність яких сприяє висуванню індивіда на лідируючі позиції і наділяють його здатністю приймати владні рішення щодо інших людей. Серед найбільш значимих рис лідера називалися такі, як ініціативність, компетентність, гострий розум, ентузіазм, упевненість, дружелюбність, товариськість, почуття гумору тощо. До обов'язкових якостей сучасних політичних лідерів у демократичних країнах все частіше додають фото- і телегенічність, зовнішню привабливість, здатність вселяти людям довіру й інше.

Для перевірки теорії рис були проведені великі конкретні дослідження. Вони значною мірою поставили під сумнів цю концепцію, тому що виявилось, що при детальному аналізі індивідуальні якості лідера майже в точності збігаються з повним набором психологічних і соціальних ознак особистості взагалі. До того ж багато видатних здібностей людей протягом багатьох років, а часто й всього життя виявляються незатребуваними, не знаходять застосування.

Ідею залежності лідерства від певних соціальних умов обґрунтовує й розвиває *ситуаційна теорія*. Вона виходить із відносності й множинності лідерства. Лідер – функція певної ситуації. Саме сформовані конкретні обставини визначають відбір політичного лідера й детермінують його поведінку. Наприклад, в ісламському Ірані неминуче будуть відкинуті політики європейського або

американського типу. Точно так і релігійний лідер-пророк не зуміє виявити себе на політичній арені Заходу.

Очевидно, що вимоги до лідера значно розрізняються й залежно від того, чи перебуває дана держава в стані кризи або ж розвивається стабільно. З ситуаційного підходу, лідерські якості відносні. Одна людина може виявити риси лідера на мітингу, інша – у повсякденній політико-організаційній роботі, ще інша – у міжособистісному спілкуванні тощо. У цілому ж лідерів відрізняють головним чином цілеспрямованість, готовність взяти на себе відповідальність за вирішення того або іншого завдання, а також компетентність.

Природа політичного лідерства досить складна й не піддається однозначній інтерпретації. Прояснити його суб'єктивні механізми допомагають *психологічні теорії* й, зокрема, психоаналітичне пояснення лідерства. Як вважав основоположник психоаналізу З. Фрейд, в основі лідерства лежить подавлене лібідо – переважно несвідомий потяг сексуального характеру. У процесі сублімації воно проявляється в прагненні до творчості й, у тому числі до лідерства. Фрейд виділив дві категорії індивідів за критерієм їхнього ставлення до лідерства: ті, хто прагнуть до влади, і ті, хто почувають внутрішню потребу в підпорядкуванні.

Французький дослідник психології мас Г. Лебон розділяв народ на лідерів і масу. Значення лідерів у суспільному житті він сильно перебільшував, а роль юрби, навпаки – недооцінював. Він вважав, що лідерами можуть бути всі, досить тільки їм навчитися володіти психологією мас. Юрба завжди шукає вождя й сама, на думку Г. Лебона, прагне до підпорядкування.

Помітний внесок у розвиток психоаналізу зробили вчені Франкфуртської школи Е. Фромм, Т. Адорно й інші. Вони виявили тип особистості, який схильний до авторитаризму і прагне до влади. Така особистість формується найчастіше в суспільствах, охоплених системною кризою, у результаті чого переважає атмосфера масового розпачу й тривоги. При цих обставинах народ шукає свого

рятівника й готовий довірити йому свою долю. Авторитарний лідер прагне підкорити собі всі структури громадянського суспільства, схильний до містики, керується в першу чергу емоціями й не терпить рівності й демократії.

Відповідно до різних підстав і критеріїв виділяють безліч типів лідерства (табл. 6.1).

Таблиця 6.1 – Типи політичного лідерства

Підстави типологізації	Типи
Залежно від ресурсів підпорядкування (класифікація М. Вебера)	Традиційний; раціонально-легальний; харизматичний
Залежно від методів управління	Авторитарний; демократичний
Залежно від цілей лідерів й їхнього впливу на суспільство	Консервативний; реформаторський; революційний
Залежно від іміджу лідера	Лідер-прапорносець; лідер-служитель; лідер-торговець; лідер-пожежний

Багато дослідників лідерства опираються на типологію, розроблену німецьким філософом і соціологом М. Вебером. Його типологія спирається на поняття «авторитет». М. Вебер розумів під лідерством здатність віддавати накази й домагатися покори. В основі цієї здатності лежать різні ресурси, які забезпечують підпорядкування лідерові з боку населення. Добровільне підпорядкування лідерові (це і є авторитет) досягається різними засобами. М. Вебер виділяв три типи лідерства:

1. *Традиційне* – право на лідерство ґрунтується на існуючих у суспільстві традиціях. Наприклад, старший син монарха після його смерті визнається монархом. Такий тип лідерства більшою мірою властивий доіндустріальному суспільству.

2. *Раціонально-легальне* – право на лідерство виникає внаслідок установлених у даному співтоваристві формальних узаконених процедур. Це, по суті, справи бюрократичне лідерство. У ньому урядовець-лідер-чиновник одержує авторитет не в силу традиції або якихось особливих якостей, а як виконавець певної державної функції.

3. *Харизматичне* – ґрунтується на вірі в екстраординарні здатності лідера, на культі його особистості. Воно має емоційну основу. Харизматичний авторитет не пов'язаний з нормативним порядком призначення на керуючу посаду й залежить також не стільки від ідей, скільки від прихильності мас, їхньої віри в особливі якості вождя, від їхнього преклоніння перед ним.

Сила харизми лідера може бути настільки велика, що його недоліки нерідко сприймаються як переваги (наприклад, авторитарність), стають частиною еталонного образу вождя. Такому лідерові прощаються провали в політиці, нелегітимні дії. Відповідальність за перші покладається на оточення лідера, другі – сприймаються як щось виправдане обставинами, турботою про благо народу.

Іноді абсолютизація ролі лідера набуває форми культу особистості, язичницького поклоніння перед харизматичною фігурою.

Можлива диференціація й типологія політичних лідерів залежно від використовуваних ними методів управління суспільством. Відповідно до даного критерію в політології виділяють два стилі – демократичний й авторитарний.

Демократичний політичний лідер ініціює максимальну участь кожного в діяльності групи, не концентрує відповідальність у своїх руках, а намагається

розподілити її серед членів групи. Такі лідери відкриті для критики, доброзичливі до людей, створюють атмосферу співробітництва й спільності інтересів.

Авторитарний політичний лідер орієнтується на недемократичні, монопольні методи управління. Зв'язки між членами групи при такому лідері зведені нанівець або ж проходять під його жорстким контролем. Він не допускає критики, інакомислення, віддає перевагу одноособовому напрямку впливу, основанийому на загрозі застосування сили.

Одним із узагальнюючих критеріїв для типології політичних лідерів є цілі, які вони ставлять, і вплив, який вони здійснюють на суспільство. За цими критеріями американський політолог Р. Такер виділяє три типи політичних лідерів: консерватори, реформатори, революціонери.

Консерватори спрямовують всю свою активність і всі свої дії на обґрунтування необхідності збереження суспільства в його сучасному вигляді.

Реформатори прагнуть до радикального перетворення суспільного устрою за допомогою проведення широкомасштабного реформування, насамперед, владних структур.

Революціонери ставлять за мету перехід до принципово іншої суспільної системи.

Однією з сучасних і найбільш загальнопоширених типологій лідерства є система американського вченого Маргарет Дж. Херманн. Вона класифікує лідерів залежно від їхнього іміджу. «Імідж» у перекладі з англійського означає «образ», а в повсякденному житті під ним мають на увазі візуальну привабливість особистості. М. Херманн виділяє чотири збірних образи лідерів на основі врахування чотирьох змінних: характеру лідера; властивостей його прихильників, виборців; способів взаємозв'язку лідера і його прихильників; конкретної ситуації, у якій здійснюється лідерство.

Перший образ (імідж) – *лідер-прапороносець*. Його відрізняє власний погляд на реальність, наявність образу бажаного майбутнього й знання способів його досягнення. Лідер-прапороносець визначає характер тих процесів, що відбуваються в суспільстві, їх темпи і можливі способи перетворень.

Другий образ – *лідер-служитель*. Він досягає визнання завдяки тому, що найточніше виражає інтереси своїх прихильників. Лідер діє від їхнього імені. На практиці лідери такого типу керуються тим, чого очікують, у що вірять й чого потребують їхні виборці.

Третій образ – *лідер-торговець*. Його істотна риса – здатність привабливо піднести свої ідеї й плани, переконати громадян у їхній перевазі, змусити «купити» ці ідеї, а також залучити маси до їхнього здійснення.

Четвертий образ – *лідер-пожежний*. Він відрізняється швидкою реакцією на наявні вимоги часу, сформульовані його прихильниками. Лідер-пожежний здатний ефективно діяти в екстремальних умовах, швидко приймати рішення, адекватно реагувати на ситуацію.

Виділення чотирьох збірних образів лідерів досить умовне, оскільки в чистому вигляді вони зустрічаються рідко. Найчастіше ті або інші властивості від кожного ідеального типу поєднуються в лідерстві однієї особистості на різних етапах її політичної кар'єри.

В умовах кризової ситуації політичний лідер спрямовує свої зусилля, насамперед, на реалізацію таких функцій.

Аналітична, або постановка діагнозу. Її виконання припускає глибокий і всебічний аналіз причин ситуації, що склалася, вивчення сукупності об'єктивних та суб'єктивних факторів і реалій.

Розробка програми дій. У її реалізації велику роль відіграють особистісні якості політичного лідера: розум, рішучість, енергійність, інтуїція, відповідальність.

Мобілізація країни на виконання прийнятої програми. Виконання цієї функції багато в чому залежить від уміння й здатності політичного лідера спілкуватися із широкими масами, переконувати, надихати, привернути на свій бік тих, хто не визначився.

Названі функції характерні для надзвичайної ситуації. В умовах відносної стабільності суспільства коло функцій політичного лідера розширюється. Насамперед, політичний лідер повинен виконувати *новаторську* функцію, тобто свідомо вносити нові конструктивні ідеї соціального устрою суспільства. Для цього розробляються нові політичні програми й стратегічні плани суспільного розвитку, здійснюються відновлення, реорганізація політичних структур. Політичний лідер формулює нові соціальні цілі й завдання, обґрунтовує стратегічні пріоритети і тактичні засоби й методи їхнього досягнення. Кожне політичне рішення повинне бути глибоко продумане, ретельно проаналізоване на різноманітній основі, оскільки сфера політики – вид ризикованої діяльності, що торкається долі мільйонів людей. Висування загальнонаціональних цілей і програм вимагає всебічного аналізу соціальних, матеріальних, фінансових і політичних ресурсів їхньої реалізації.

Комунікативна функція припускає відображення всього спектра потреб й інтересів людей як у політичних маніфестах і програмах політичних лідерів, так й у їхній практичній діяльності. Політичний лідер повинен стежити за постійно мінливими суспільними настроями й думками, що відображають динаміку життя, яка постійно змінюється. Політичні лідери повинні володіти даром передбачення нових проблем і протиріч у суспільстві.

З новаторської і комунікативної логічно випливає *організаторська* функція, що містить вміння спрямовувати й організовувати дії мас, об'єднувати зусилля всіх верств суспільства на втілення політичних програм і рішень у життя.

Організаторська функція включає також формування кадрів й об'єднання прихильників реформ.

Продовженням організаторської є *координаційна* функція, яка спрямована на координацію й узгодження дій всіх суб'єктів політичних перетворень – інститутів й установ влади, а також практичних виконавчих рішень. Координаційна функція містить у собі кореляцію, координацію діяльності всіх гілок влади й владних інститутів: парламенту, суду, органів виконавчої влади.

Інтегративна функція спрямована на підтримку цілісності й стабільності суспільства, громадянського миру й злагоди. Вона передбачає забезпечення єдності всіх політичних сил суспільства, згуртованості всіх його соціальних груп.

Крайня, максимально завищена оцінка функцій й ефективності політичного лідера проявляється в культі особистості. Він означає надмірне звеличування й навіть обожнювання людини. Культ особистості зустрічається в тоталітарних й авторитарних державах.

6. 3. Проблеми становлення політичної еліти та політичного лідерства в Україні

Державне відродження України передбачало і формування нової політичної еліти, здатної забезпечити розбудову держави. Становлення політичної еліти сучасної України проходить під впливом політичних, економічних, соціальних і геополітичних процесів. Українські вчені-політологи виділяють такі етапи становлення політичної еліти України.

Перший етап: 1989-1994 рр. Цей етап пов'язаний з часом визрівання процесів, передують зміні суспільно-політичного порядку в країні і з першими роками після проголошення незалежності. В цей час формувалася нова еліта, яка існувала поряд зі старою радянською. Нова була рекрутована подіями кінця 80-х

початку 90- х років минулого століття. Проходила конвертація політичного і адміністративного капіталів старої еліти (працівників партійних, комсомольських організацій, керівників підприємств) в економічний, а також накопичення фінансового капіталу у лідерів злочинних (як економічних, так і суто кримінальних) угруповань. Одним із наймасштабніших механізмів легального перерозподілу власності стала ваучеризація. На цьому етапі розпочалось різке зубожіння основної маси населення.

Другий етап: 1994-1999 рр. Проходить накопичення капіталу у всіх трьох групах еліти – старої правлячої, нової правлячої і нової кримінальної. Розростається тіньова економіка, укорінюється мафія, її верхівка вливається у правлячу еліту. Розгортається протиборство регіональних еліт. Сходять з політичної арени дисиденти.

Третій етап: 2000-2004 рр. формуються потужні олігархічно-кланові угруповання, побудовані за принципом зрощення влади з власністю. Проходить перерозподіл владного ресурсу, формується нова контреліта, укріплюються позиції правої контреліти в парламенті.

Четвертий етап: з кінця 2004 – 2010 рр. Фактично розпочався після інавгурації президента В. Ющенка на початку 2005 р. Під час президентських виборів поглибився розкол владної еліти, розпочалось протистояння регіональних еліт. Відбулася післявиборна масова рекрутація еліти, яка не забезпечила повноцінної зміни еліти і в результаті призвела до різкого сплеску управлінської некомпетентності органів виконавчої влади. Ситуація ускладнилася перманентними виборами (2006 р., 2007 р.) до парламенту, відновлюючи розкол політичної еліти за регіональною ознакою.

Політичний режим першого десятиліття незалежності, через політичну, економічну неефективність та безперспективність, поступово втратив кредит

довіри та легітимності, який він отримав після здобуття Україною незалежності 1991 р.

Характерною рисою є неповна зміна еліт, що наступила в результаті

«Помаранчевої революції», внаслідок зрощення бізнесу і політики, демократичний імпульс революції не призвів до якісних змін в політичній еліті. Як наслідок, розпочалася боротьба за владу між лідерами «помаранчевої революції», що дозволила сформувати нову коаліцію на чолі з Партією регіонів, яка змогла закріпитися з обранням Президентом України у 2010 р. В. Януковича. Особливості політичного режиму засвідчили впровадження керованості державного управління зверху, адміністративним шляхом, тобто повернення до жорстокої бюрократії.

Сучасний етап – триває з 2013 р., відзначається загостренням проблеми політичного лідерства і черговою хвилею трансформації еліт. Події 2013 – 2014 рр., під час Майдану, зумовили радикалізацію частини суспільства, використання владою силових структур проти населення. Наслідком стало усунення з посади Президента України – В. Януковича, прихід до влади нових еліт. Проте виклики соціально-політичного життя сьогодення, зумовлені веденням антитерористичної операції, тимчасовою втратою Криму та окупацією значної частини території Донбасу, посилюють негативні тенденції соціально-економічного розвитку держави, ставлячи перед політичною елітою завдання не лише порозумітися один з одним, а і забезпечити єдність українського народу. Відкритим для українського суспільства залишається питання пошуку лідерів, здатних взяти відповідальність на себе, консолідувати і повести за собою людей.